

κά, της λογοτεχνικής ιδιαίτερα, ειδικά θέματα όπως: ένταξη της μετάφρασης στη γλωσσολογία, θεώρησή της ως λογοτεχνικού έγχειρήματος, επιστημονική προσέγγιση της μετάφρασης, συζήτηση των αντιτιθέμενων ακραίων θέσεων, υιοθέτηση της μέσης θέσης, το πρόβλημα της διαφορετικής κοσμοαντίληψης της μετάφρασης ιερών κειμένων κ.ά. τίθενται και συντίθενται με έστιακό το έρώτημα για τη δυνατότητα της μετάφρασης που διερευνάται πολυεπίπεδα (πολυσημία της λέξης, ιδιαιτερότητα της έκφρασης, ένδεχόμενη μη συμβατικότητα ψυχικού κόσμου του ποιητή και κόσμου του μεταφραστή, χρόνος της ποίησης και χρόνος της μετάφρασης, χωρικός στόχος - εκπληκτικό το παράδειγμα για την κατανόηση του «κατεφίλησε» της παραβολής του άσώτου. Ή μετάφραση είναι για τον Β. Βιτσαξή «έγχειρημα τόσο κατασκευής όσο και δημιουργίας» «μείγμα έπιστήμης και τέχνης». Το πιστεύω του συγγραφέα ότι «τό γεγονός ότι είναι ανέφικτη ή τέλεια μετάφραση «της ποίησης» δέν είναι λόγος να παραιτηθούμε από αυτήν» συμφωνεί με τα λεγόμενά του για την ίδια την ποίηση. Λειτουργώντας κυκλικά όπως ο φιλοσοφικός λόγος όπου είναι πάντα δυνατή μία νέα στοχαστική άφετηρία ο συγγραφέας ανοίγει στη συνέχεια νέες προοπτικές προκειμένου ν' αντιμετωπίσει θέματα όπως: το πρωτότυπο, περιπτώσεις (με αναφορά στα ιδιόλεκτα, στην πλοκή των λέξεων, στην έλλειπτική ποίηση, την αυτομετάφραση) και τους τρόπους της μετάφρασης (αίτημα πιστότητας, *verbatim* μετάφραση, μετάφραση σε πεζό λόγο).

Ή έμφαση και στο κεφάλαιο αυτό δίνεται στην προσέγγιση του προς μετάφραση ποιήματος με στόχο «τή μετάγχιση μίας αισθητικής έμπειρίας και αυτό ο συγγραφέας στοιχειοθετεί έννοιολογικά με τα κατηγορήματα της ευθύνης και του σεβασμού με σύνδρομη την παράμετρο της έλευθερίας.

Ο Β. Βιτσαξής προσεγγίζει την ποίηση με τον τρόπο που ο Πλάτων έννοούσε όταν αναφερόταν στο «σώζειν τὰ φαινόμενα». Λογοδοσία και χρεοδοσία για την ποίηση - τή σύνθετη λειτουργία του πνεύματος που σύνδρομό της, όπως και της τέχνης γενικά, είναι ή έλευθερία - το βιβλίο αυτό πραγματώνει τελικά, παραλλαγμένη όμως, τή φράση της προμετωπίδας του: « Όλα μπορούν να έξηγηθούν», αρκεί ο έρευνητής να είναι ικανός να στήσει, όπως έκανε ο Β. Βιτσαξής, ένα ποιητικό Συμπόσιο όπου συνδαιτημόνες, ποιητές και θεωρητικοί της ποίησης να ένορχηστρώνουν τις φωνές τους υπό την καθοδήγηση ενός ποιητή, αισθητικού και φιλόσοφου.

Άννα ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

Τερέζα ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΛΑΛΑ: *Προβολές στον Άριστοτέλη*, Θεσσαλονίκη, Έκδ. Ζήτηρος, 1998, 364 σελ.

Με το έργο της αυτό ή Καθηγήτρια της Φιλοσοφίας και Άντεπιστέλλον Μέλος της Άκαδημίας Αθηνών Τ. Πεντζοπούλου Βαλαλά τοποθετείται αποφασιστικά υπέρ της μεταφυσικής ως ουσίας του φιλοσοφικού στοχασμού. Πράγματι, ή προβληματική των περισσότερων κειμένων του βιβλίου επικεντρώνεται ή έχει σχέση με την άριστοτελική μεταφυσική, ή όποια, μέσω της ήθικης προσεγγίζει και την πολιτική σκέψη του Α., όπως θα φανεί από την παρουσίαση που ακολουθεί.

Βασική θέση της σ. είναι ότι οι δύο όροι «φιλοσοφία» και «μεταφυσική» δέν διακρίνονται ως προς την ουσία τους. Ή μεταφυσική δέν είναι κλάδος της φιλοσοφίας όπως πολλοί τείνουν να θεωρούν. Έάν αφαιρεθεί από την φιλοσοφία ή μεταφυσική διάσταση τότε χάνεται και ή ένότητα της φιλοσοφίας και κατακερματίζεται σε επί μέρους θεματικές. Μεταφυσική είναι οι *Στοχασμοί* του Καρτεσίου, ή *Ήθική* του Σπινόζα, ή *Λογική* του Χέγκελ. Προλεγόμενα για μιá μελλοντική μεταφυσική... γράφει ο Κάντ. Θεμελιώνοντας στα *Μετά τα Φυσικά* την πρώτη φιλοσοφία ως θεώρηση του όντος ως όντος ο Α. σφραγίζει την

ιστορία και τὸ πεπρωμένο τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἔρχεται πρώτη καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστῆμη εἶναι δευτέρα ἐπιστῆμη. Ἡ φιλοσοφικὴ θεώρηση εἶναι μετα-φυσικὴ.

Δὲν νοεῖται ὅμως ἔρευνα περὶ τὴν πρώτη οὐσία χωρὶς τὸν ὄπλισμό ποὺ προσφέρει ἡ γνώση τῶν ἀξιωμάτων. Οἱ «ἀπαιδευτοὶ» στὰ *Ἀναλυτικά*, τονίζει ἡ σ. παραθέτοντας τὸ ἀριστοτελικὸ κείμενο ἀπὸ τὸ βιβλίο Γ, δὲν μποροῦν νὰ γνωρίσουν τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Ὅποιος θέλει νὰ γνωρίσει τὰ πράγματα πρέπει νὰ γνωρίζει καὶ τὶς ἀρχὲς τῶν πραγμάτων. Μεταφυσικὴ καὶ Λογικὴ εἶναι ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένες. Γι' αὐτό, παρατηρεῖ ἡ σ., εἶναι καιρὸς νὰ ἰδοῦμε καὶ πάλι τὴν γνήσια σημασία τῆς λέξης «μεταφυσικὴ» ποὺ ἔχει δεχθεῖ τὶς ἱστορικὲς ἐπιθέσεις ποὺ ὅλοι γνωρίζουμε. Ἡ λέξη «μεταφυσικὴ» δὲν δηλώνει οὔτε μυστικιστικὲς τάσεις οὔτε ἐκσταστικὲς καταστάσεις οὔτε ἀποκρυφισμό. Ἀπὸ τὸν Πρόλογο ἤδη ἡ σ. παρουσιάζει τὴν θέση τῆς. Ἡ μεταφυσικὴ, γράφει, φωτίζεται ἀπὸ τὸν λόγο. Καὶ ὁ λόγος, τὸ ὑψηλότερο ἐπίτευγμα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας οὔτε διαμελίζεται, οὔτε περιέρχεται σὲ δεύτερη μοῖρα, ὅπως μερικοὶ θέλουν νὰ διακηρύττουν. Ὁ λόγος εἶναι ἡ οὐσία τῆς μεταφυσικῆς δηλαδὴ τῆς φιλοσοφίας. Αὐτὴ ὑπάρχει μέσα ἀπὸ τὸν λόγο, χάρις στὸν λόγο καὶ κατὰ τὸν λόγο. Τὴν δύναμη τοῦ λόγου διδάσκει ὁ Α., δηλαδὴ τὴν δύναμη τοῦ νοῦ. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν δύναμη ποὺ κάνει τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀγγίζει τὸ «τιμιώταστον γένος» καὶ νὰ γίνεται ἡ μεταφυσικὴ ἡ «τιμιωτάτη τῶν ἐπιστημῶν» καταφάσκουν οἱ *Προβολές* στὸν Ἀριστοτέλη.

Ἄν παραθέσαμε ὁλόκληρο τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν Πρόλογο εἶναι γιατί ἐδῶ δίδεται ἡ ὀπτικὴ γωνία ἀπὸ τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ πλησιάσουμε τὸ βιβλίο. Μᾶς δίδεται ὅμως τατόχρονα καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του διάρθρωση. Εἰσαγωγικὰ παρακολουθοῦμε τὴν περιπέτεια τῆς ὀνομασίας «μετὰ τὰ φυσικά» μέσα ἀπὸ τοὺς σχολιαστὲς ἀλλὰ καὶ τὶς ἐρευνες τῶν συγχρόνων ἀριστοτελιστῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ κατάδειξη τῶν βασικῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν προσέγγιση στὰ *Μετὰ τὰ Φυσικά*, δηλαδὴ ἡ παρουσίαση - ἀνάλυση τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν τῆς ἀριστοτελικῆς ὄντολογίας καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ κριτικὴ στὴν θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμένου τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά*, καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀντικειμένου, στίς πολύτροπες προσεγγίσεις του ἀναπτύσσεται μέσα ἀπὸ τὸ ἀκανθῶδες ἐρώτημα: πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ ἀριστοτελικὴ διατύπωση ὃν ἢ ὄν;

Ποιὰ εἶναι ἡ σχέση «πρώτης φιλοσοφίας» καὶ θεολογικῆς ἐπιστῆμης; Ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς «πρώτης φιλοσοφίας»; Εἶναι τὸ γενικὸ καὶ τὸ πιὸ ἀφηρημένο, ἢ εἶναι ἡ πρώτη ἀκίνητη οὐσία; Τί εἶναι τελικὰ ἡ ἀριστοτελικὴ μεταφυσικὴ: καθολικὴ ἐπιστῆμη ἢ θεολογία; Εἶναι τὰ οὐσιώδη ἐρωτήματα ποὺ ἀπασχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν ἕως καὶ σήμε-
ρα τοὺς ἐρευνητὲς (Natorp, Zeller, Jaeger, v. Arnim, Ph. Merlan, A. Mansion, Ross, Guthrie, Dürring, Aubenque). Εἶναι τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀπαιτοῦν προσεκτικὴ, επίπονη μελέτη τοῦ ἀριστοτελικοῦ κειμένου. Ἀπαιτεῖται ὅμως καὶ ἐξίσου καλὴ κατανόηση τῶν προτεινομένων ἐρμηνειῶν.

Τὸ ἐρώτημα καὶ οἱ ἐρμηνεῖες του ὁδηγοῦν στὴν διερεύνηση τῆς πρώτης ἀκίνητης οὐσίας, στὴν «θεολογία», ὅπως λέγεται τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ στὰ βασανιστικὰ ἐρωτήματα ποὺ συνοδεύουν τὴν μελέτη τῆς στοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Ἄν ὁ θεὸς εἶναι *actus purus* ἔχει ἄραγε τὴν γνώση τοῦ κόσμου; Εἶναι κινητικὸ αἷτιο· εἶναι ἄραγε καὶ ποιητικὸ;

Στὰ *Μετὰ τὰ Φυσικά* γεννιοῦνται ὅλοι αὐτοὶ οἱ προβληματισμοί. Αὐτὸ δηλώνει πάνω ἀπὸ ὅλα τὸν «ἀπορητικὸ» χαρακτῆρα τῶν πραγματειῶν. Τὶς ἀπορίες τὶς θέτει ὁ Ἀριστοτέλης στὸ βιβλίο Β. Δίδει ἀπάντηση σ' ὅλη τὴν διερεύνηση ποὺ ἀκολουθεῖ. Γιατὶ τὸ ἀντικείμενο τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά* εἶναι ἡ «ζητούμενη ἐπιστῆμη». *Ἔστιν ἐπιστῆμη τις...* Σ' αὐτὸ τὸ ἀόριστο «τις» ποὺ ἐγγράφονται στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ δοθεῖ συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ἐχουμε τὴν ἀπάντηση; Τὴν ἔχουμε στὸν χώρο τοῦ ὄντος ὡς ὄντος, δὲν τὴν ἔχουμε ὅμως στὸν χώρο τοῦ εἶναι, θὰ πεῖ ὁ Heidegger, ὅταν φωτίζει τὴν μεταφυσικὴ στὴν ὄντο-θεο-λογικὴ τῆς δομῆ καὶ θέτει στὸ ἐπίκεντρο τοῦ στοχασμοῦ του τὴν ὄντολογικὴ διαφορά. Τὴν σχέση τῆς ἀριστοτελικῆς ὄντολογίας μὲ τὴν θεμελιώδη ὄντολογία τοῦ Heidegger μελετᾷ ἡ σ. στὸ ἀντίστοιχο κεφάλαιο, συνεχίζοντας τὴν διερεύνηση τοῦ ἐρωτήματος «τί τὸ ὄν», καὶ ἀναζητώντας στὸ ἀριστοτελικὸ κείμενο τὴν

παρουσία της οντολογικής διαφορᾶς ἡ ὁποία ὁμως - καίτοι διαφαίνεται - δὲν θεματοποιεῖται.

Ὅπως ἡ γνώση τοῦ πραγματικοῦ δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν λογική, ἔτσι καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ ἠθικὴ ἀντλεῖ τὶς προϋποθέσεις τῆς στίς θεμελιώδεις μεταφυσικὲς συλλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλη. Αὐτὸ ἀφήνει νὰ φανεῖ καθαρὰ ἡ σ., ἀναλύοντας χαρακτηριστικὲς προτάσεις ποὺ στηρίζουν τὴν ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, ὡς οντολογικὲς προϋποθέσεις, ὅπως: *πολλαχῶς γὰρ λέγεται καὶ ἰσαχῶς τῷ ὄντι τὸ ἀγαθόν*. Ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι. Λόγου δ' ἀρχὴ οὐ λόγος ἀλλὰ τι κρεῖττον.

Ἡ πολιτικὴ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλη θεμελιώνεται στὸν ἠθικὸ στοχασμό. Τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια, «Ὁ πολιτικὸς ἄνδρας στὸν Ἀριστοτέλη» καὶ «Ἡ δημοκρατία καὶ ἡ εὐθύνη τῶν πολιτικῶν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη», προσδίδουν ἀκριβῶς τὴν ἠθικὴ διάσταση. Ἡ εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ποὺ ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τοὺς «πολιτικοὺς» ἀναζητεῖται μέσα στὰ *Πολιτικά* καὶ σκιαγραφεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐγγράφεται καὶ ἡ εὐθύνη τῶν πολιτικῶν, ἡ ὁποία, γιὰ τὴν σ., εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῶν πολιτῶν ἐφόσον τὸ ἔργο τῶν πρώτων εἶναι τὸ «*παιδεύεσθαι πρὸς τὴν πολιτείαν*».

Ἡ παρουσίαση τῆς ἀνθρώπινης πλευρᾶς τοῦ Σταγειρίτη (ζωή, ἔργο, διαθήκη, ἀνεκδοτικές μαρτυρίες) γίνεται στὸ *Επίμετρο* ποὺ κλείνει τὴν ὅλη ἔρευνα.

Οἱ Προβολές στὸν Ἀριστοτέλη προσφέρουν στὸν ἀναγνώστη καὶ στὸν μελετητὴ τὴν δυνατότητα νὰ εἰσχωρήσει συστηματικὰ καὶ μεθοδικὰ στὴν καρδιὰ τῆς ἀριστοτελικῆς μεταφυσικῆς. Πολλοὶ μελετητὲς σήμερα στρέφονται στὴν Φυσικὴ ἢ στὴν Λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Οἱ σύγχρονοι ἐπιστημολόγοι ἐκεῖ ἐπικεντρώνουν τὸ ἐνδιαφέρον. *Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά* δὲν τὰ πλησιάζει κανεὶς εὐκολα. Καὶ ὅταν τὰ πλησιάσει ὁ κίνδυνος νὰ χαθεῖ στίς πολλές καὶ ἀντικρουόμενες ἐρμηνεῖες εἶναι μέγας. Γιὰ νὰ μὴν χαθεῖ ἀπαιτοῦνται πολλὰ πράγματα. Καὶ αὐτὰ τὰ προσφέρει ἡ σ.: Ὑπομονὴ στὴν διερεύνηση, ἀργὴ ἀνάγνωση τῶν κειμένων, συνθετικὴ ἱκανότητα στὴν ἀνάπτυξη τῶν προβληματισμῶν. Ἀπαιτεῖται ἀκόμη νὰ δαμάζεται μιὰ ἀνεξάντλητη βιβλιογραφία, νὰ γίνεται ὀρθὴ ἐπιλογή ὥστε νὰ διακρίνεται τὸ οὐδιῶδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες. Πάνω ἀπ' ὅλα ὁμως ἀπαιτεῖται ἡ προσωπικὴ δέσμευση, ὅταν ἡ φιλοσοφία συλλαμβάνεται στὴν ὑψηλότερὴ τῆς ἔκφραση, τὴν μεταφυσική.

Γιὰ τὸ βιβλίο τῆς αὐτὸ λέγει ἡ ἴδια ἡ καθηγήτρια, Τερέζα Πεντζοπούλου Βαλαλᾶ, ὅτι ἀπευθύνεται σὲ ὅλους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι χάρις στὸ γλαφυρό, ζωντανὸ ὕφος, χάρις στὴν σαφήνεια τοῦ λόγου - χάρισμα τῆς σ., - μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὸ σὲ πολλούς, ὅσον ἀφορᾷ τουλάχιστο σὲ γενικὰ θέματα τῆς μεταφυσικῆς, γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μάλιστα ὑπάρχει τεράστια σύγχυση, ὅπως εἶναι γιὰ παράδειγμα, τὸ ζήτημα τῆς σχέσης μεταφυσικῆς καὶ οντολογίας ἢ μεταφυσικῆς καὶ ἐπιστήμης. Ἀκόμη μὲ τὸν τρόπο ποὺ παρουσιάζει τὰ μεταφυσικά, ἀλλὰ καὶ ἄλλα προβλήματα ἠθικοῦ ἢ πολιτικοῦ περιεχομένου, ἀφυπνίζει, σὲ πολλούς ἀπὸ ἐμᾶς, τὴν λανθάνουσα φιλοσοφικὴ - μεταφυσικὴ μας συνείδηση. Δὲν θὰ πρέπει ὁμως νὰ μείνουμε σ' αὐτὴν μόνο τὴν πλευρὰ τοῦ ἔργου τῆς καὶ νὰ μὴν ἀναφερθοῦμε στὸ γεγονός ὅτι οἱ Προβολές στὸν Ἀριστοτέλη εἶναι καρπὸς βαθιᾶς οἰκειώσεως τῆς σ. μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία. Καὶ ὡς μονογραφία, μὲ ἐπικεντρὸ οὐσιαστικὰ τὴν ἀριστοτελικὴ μεταφυσική, τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὴ συμβολὴ στὴν Ἑλληνικὴ καὶ διεθνὴ βιβλιογραφία. Προσεκτικὰ ἰδωμένο, γραμμμένο με τρόπο μεθοδικὸ καὶ συστηματικὸ, κινούμενο δὲ σὲ αὐστηρὰ χαραγμένους ἄξονες - τοὺς ἰδίους ποὺ καθορίζουν τὴν μεταφυσικὴ προβληματικὴ - κατορθώνει νὰ φέρῃ στὸ προσκήνιο τὰ μεγάλα μεταφυσικά προβλήματα ποὺ ἀπασχόλησαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀπασχολοῦν τοὺς φιλοσόφους ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἐπιχειρῶντας τὴν διατύπωση ἀπαντήσεων-λύσεων, οἱ ὁποῖες δὲν ἀφήνουν ἀδιάφορο ἀλλὰ προκαλοῦν τὸν μελετητὴ. Ἡ προσήλωση τῆς σ. στὴν ἀντικειμενικότητα καὶ ἡ ἀγάπη τῆς γιὰ τὴν μεταφυσικὴ τὴν ὁδηγοῦν συχνὰ σὲ τολμηρὲς διατυπώσεις ποὺ, συνήθως στίς ἐπιστημονικὲς μελέτες αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου, ἔχουν τὴν μορφή ἀορίστων ὑπαινιγμῶν. Παίρνει θέση στὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμένου τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά*, τῆς σχέσης θεολογίας καὶ μεταφυσικῆς, τῆς εὐθύνῃς τῶν πολιτικῶν στὸ πλαίσιο τῆς ἀριστοτε-

λικής πολιτικής σκέψης.

Θά τολμήσουμε λοιπόν και ἐμεῖς νά ποῦμε τοῦτο: ὑποδεχόμαστε μέ χαρά τὸ ἐπιστημονικά τεκμηριωμένο αὐτὸ βιβλίο τῆς ἑλληνίδος φιλοσόφου.

Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ - ΜΠΟΥΡΛΟΓΙΑΝΝΗ